

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ З УРАХУВАННЯМ ЕКОНОМІЧНИХ ТА ЕКОЛОГІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

О.І.Карінцева, доцент, к.е.н.,

Сумський державний університет, м. Суми, Україна

У статті проведено дослідження основних змін структури національної економіки в результаті сучасних економічних трансформацій, а також екологічної модернізації. Виявлені основні характеристики теорії екологічної модернізації. Визначені базові вектори впливу еколого-економічних трансформацій на структуру національної економіки.

DOI: 10.21272/1817-9215.2017.4-14

ВСТУП

Інформатизація всіх сфер суспільного життя та цифровізація бізнес-процесів в XXI столітті призвели до значних структурних змін національної економіки. Паралельно з появою нових видів виробництва змінюють питому вагу вже й існуючі галузі економіки. Так, галузі переробної промисловості завдяки штучним матеріалам значно розширюють обсяг власного виробництва, в той час, як підприємства добувної промисловості навпаки скорочують власну діяльність. Крім того, справедливо зазначити, що, наприклад, наноматеріали та генномодифіковані продукти, вивели на новий рівень такі галузі національної економіки, як медицина та сільське господарство.

В той же час, доцільно зауважити, що не тільки новітні технології призводять до реструктуризації національної економіки. Трансформації в пріоритетах економічного розвитку держави та необхідність збереження навколишнього середовища проживання населення також виступають вагомим важелем структурних змін. Таким чином, комплексне дослідження перспектив реструктуризації національної економіки під впливом економічних та екологічних трансформацій дуже актуальне.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідженню теоретичних засад реструктуризації національної економіки з урахуванням економічних та екологічних трансформацій присвячено багато праць вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких окремо пропонуємо виділити наступні праці: по-перше, присвячені впливу екологічних трансформацій на економічну систему: Costanza R., Folke C. [1], Хвесика М. А., Степаненко А. В., Обиход Г. О. та ін. [3], Караєвої Н. В. [4], Кудинової Г. Э. [6], Кулясова І. П. [7], Шкарупи О. В. [10] тощо; по-друге, впливу та напрямку економічних трансформаційних змін національної економіки: праці Красильникова О. Ю. [5], Сухарева О. С. [9], Шинкарука Л. В., Бевза І. А., Барановської І. В. [8] тощо. Проте недостатньо вирішеним залишається питання узагальнення та систематизації синергетичного впливу економічних та екологічних трансформацій на окремі складові структури національної економіки, що зумовлює актуальність проведеного дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є визначення основних напрямків структурної модернізації окремих складових національної економіки під впливом екологічних та економічних трансформацій сучасного світу.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Акцентуючи увагу, в першу чергу, на економічних трансформаціях, зауважимо, що структура національного господарства реагує, в своїй більшості, на два таргети: зміна пріоритетів державної політики та глобальні перетворення фінансової системи. Так, розглядаючи перший таргет, зауважимо, що, наприклад, обрання державними органами влади стратегічного завдання енергетичної безпеки, відразу трансформує бюджетно-податкову політику. А саме: збільшуються обсяги цільових трансфертів в модернізацію підприємств паливно-енергетичного комплексу, активізуються програми державної підтримки енергозбереження для підприємств та населення. Це безумовно змінює питому вагу різних галузей національного господарства. Яскравим прикладом зміни структури національної економіки в Україні є стратегічний вектор підвищення обороноздатності країни починаючи з 2014 р. Так, в 2000 р. оборонна галузь України була майже знищена і складала менше 5% від ВВП країни, проте наприкінці 2016 р. в структурі національного господарства всі галузі пов'язані із забезпеченням обороноздатності України забезпечували більше 13% ВВП країни. Глобальні перетворення, наприклад, поява нових похідних інструментів, або, навпаки, відмова від певних фінансових механізмів в наслідок кризи, призводять до відчутних змін в фінансовому секторі країни, який забезпечую не тільки розрахункові операції, але й забезпечую більшість галузей національного господарства інвестиційними ресурсами. Так, наприклад активізація діяльності НПФ, що, безумовно, є результатом дії глобалізації, зміцнить позиції не тільки галузі охорони здоров'я, але й підвищить забезпеченість будівельної галузі інвестиційними ресурсами, оскільки в структурі інвестиційного портфелю НПФ, кошти спрямовані в будівельні споруди займають вагому частину.

Переходячи до екологічної модернізації національної економіки, необхідно зазначити, що її поява пов'язана зі значними змінами в системі відносин між людиною, навколишнім середовищем та економікою. Свідченням цього є низка причин, серед яких виділимо найбільш глобальні та ґрунтовні: по-перше, зростання кількості населення посилює стратифікацію суспільства, що сприяє підвищенню рівня бідності, погіршенню стану здоров'я та поширенню хвороб, пригніченню прав національних меншин, гендерній/расовій/релігійній та іншим видам нерівності тощо; по-друге, екстенсивний характер розвитку економіки сприяв нераціональному використанню обмежених ресурсів та значному антропогенному навантаженню на навколишнє середовище, що спричинило до загострення глобальних екологічних проблем тощо. Все це сприяє пошуку шляхів вирішення наявних проблем на різних рівнях, у тому числі і на макрорівні окремих держав. У зв'язку з чим виникає багато наукових теоретичних та практичних концепцій та теорій, які пропонують різні шляхи виходу з даної ситуації. Теорія екологічної модернізації – передбачає підвищення якості життя та економічної ефективності за рахунок зеленого зростання економіки та енергетики, збереження і відновлення навколишнього природного середовища;

Це і стало основою для формування нової теорії – екологічної модернізації, яка зародилася приблизно в 80-х роках минулого століття в Західній Європі (передусім в Німеччині та Нідерландах). Деякі науковці [2], [3] стверджують, що дана теорія виникла як трансформаційна зміна концепції сталого розвитку, інші [4] – що вона є основою парадигми сталого розвитку.

Єдиного підходу щодо визначення екологічної модернізації в науковий літературі виділити не можна. Кулясов І. розглядає екологічну модернізацію як «свідомо організований процес і соціальну практику, що сприяють поліпшенню стану навколишнього середовища і здоров'я людини, і реалізуються через конкретні

соціальні інститути та їх взаємодію» [1]. Шкарупа О. В. дає наступне визначення: «еколого-орієнтована соціально-економічна трансформація, що означає швидше бажане, де тією чи іншою мірою реалізується напрямок руху (екологічний та «зелений»), ніж кінцевий результат» [3].

Найбільш широке та ґрунтовне визначення екологічної модернізації надає І. Кулясова, пропонуючи наступні чотири підходи:

- «як теоретична основа екосоціології (соціологічна інтерпретація екологічних реформ);
- як нова модель розуміння й аналізу технологічно інтенсивної екологічної політики;
- як якісна модель відображення прогресу розвинених країн в екологічних та економічних реформах (починаючи з 80-х років ХХ ст.);
- як теорія соціальних змін, що описує економічні та соціальні зміни, в основу яких покладено «екологічний сигнал» [1].

В своєму розвитку теорія екологічної модернізації мала декілька напрямків, які розглянемо у таблиці 1.

Таблиця 1 – Основні напрямки теорії екологічної модернізації та їх основні характеристики (складено автором на основі [1, 2])

Напрямок	Основоположники	Основна ідея	Основні суб'єкти
1 напрямок	Дж.Хубер, А.Мол	Заміна існуючих промислових технологій на ресурсозберігаючі та менш руйнівні для природи, здоров'я людини і навколишнього середовища	Бізнес
2 напрямок	М. Джонік, Г.Монх, Т.Раннебург, У.Сіммоніс	Розробка державної політики щодо реструктуризації національної економіки, спрямовану на збереження навколишнього середовища і здоров'я населення	Держава
3 напрямок	А.Віл, Р.Велфорд, А.Гоулдсон	Соціальний процес, який вибудовано на основі висновків експертів нової державної екополітики, реалізованої виконавчими органами та менеджерами підприємств	Фахівці, держава і бізнес
4 напрямок	М.Хайер і Дж.Друзек	Перевели ідею з політичної, економічної та соціальної сфери в соціологічну сферу, для досягнення успіху необхідно створити новий привабливий дискурсивний конструкт шляхів розвитку	Ті, хто формує дискурс про екологічну модернізацію
5 напрямок	У.Бек, Э.Гідденс, С.Лаш, Г.Спааргарен і А.Мол	Як прояв інституційних змін в держструктурах і промисловості. Мета цих змін - компенсувати наступ екологічної кризи; навколишнє середовище стає основним фактором при прийнятті рішень	Держава і бізнес
6 напрямок	П. Христоф, Д. Гібс, Дж. Мерфі, М.Кохен, Л.Лендквіст, П.Лерой, Дж.Татенхов	Як соціальна реструктуризація у вигляді рефлексивної реорганізації індустріального суспільства в спробі протистояти екологічній кризі, що насувається, сприяє зміні ролей не тільки держави і бізнесу, а й ідеології недержавних організацій	Держава, бізнес, недержавні організації
7 напрямок	І.Кулясов, Я.Кортилайнен, Ю.Котилайнен	У разі сильного антропогенного забруднення природні об'єкти виступають як первинні актори і своїм зміненним виглядом і властивостями сприяють формуванню екологічної свідомості, екологічного дискурсу і екологічних практик у вторинних акторів – держави, бізнесу, НГО, фахівців, ЗМІ, населення	Держава, бізнес, недержавні організації, фахівці, ЗМІ, населення, природні об'єкти, які впливають на людину
8 напрямок	Ю.Пахомов, І.Кулясов тощо	Формування нової особистості (носія екологічної свідомості-еколюдини) і екологізація дискурсивних і повсякденних практик малих соціальних груп (сім'ї і локальних) через виховання і освіту. Екологічна свідомість сприяє розвитку економічної свідомості, яка повинна	Окремий індивід, малі соціальні групи

		враховувати інтереси майбутніх поколінь і формувати екологічний стиль життя	
--	--	---	--

Таким чином, теорія екологічної модернізації передбачає суттєві зміни як в структурі національної економіки, так і в соціальному, правовому та інших сферах життя. Отже, виділимо основні завдання екологічної модернізації:

- зміна законодавчої бази країни, особливо у сфері охорони навколишнього середовища, що дозволить ефективно застосовувати екологічні технології, укладати екологічні угоди та відповідати світовим вимогам у даній сфері;
- реструктуризація національної економіки шляхом перебудови галузевої структури, стимулювання розвитку наукомістких галузей та сфери послуг замість «брудних» виробництв;
- зміна податкової бази щодо створення відповідних умов для розвитку екологічно відповідального бізнесу, впровадження природоохоронних технологій (ресурсо- та енергозберігаючих, маловідходних, утилізації відходів) на виробництвах тощо;
- державний моніторинг та оцінка екологічних ризиків з метою запобігання екологічним проблемам та кризам, ліквідації наслідків тощо;
- створення відповідних умов для розвитку екологічно відповідального суспільства та громадянина шляхом посилення екологічного виховання та освіти, формування екологічної свідомості тощо [5].

Таким чином, справедливо зауважити, що економічні та екологічні трансформації можуть кардинально змінити структури національної економіки, призвівши в результаті до якісно нової системи формування ВВП в державі. Виходячи з цього, пропонуємо узагальнити основні напрямки впливу еколога-економічних трансформацій на структуру національної економіки на рисунку 1.

Отже, аналізуючи дані наведені на рисунку 1 можна стверджувати, що на структуру економіки мають значний вплив як економічні, так і екологічні трансформації. Виділивши основні підходи до розуміння структури економіки, зазначимо, що галузево-секторальна регіональна структура має найбільш відчутний вплив, адже вона представлена найбільш відокремленими суб'єктами економіки в різних секторах та регіонах. Таким чином, економічно-екологічні трансформації суттєво впливають на їх склад, орієнтуючись переважно на високотехнологічні та еколого-безпечні технології виробництва. Відтворювальна структура є тісно взаємопов'язана з попередніми двома, адже відображає частку участі зазначених суб'єктів у відтворювальному процесі. Соціальна та технологічна структури певним чином відображають відповідні відносини, що склалися між різними суб'єктами та які також видозмінюються під впливом економічно-екологічних трансформацій. Зовнішньоекономічна структура є невід'ємною складовою при розгляді національної економіки, адже демонструє її місце в глобалізованому світі.

Розглядаючи у межах цієї роботи економічні передумови формування структури економіки, варто зауважити про потужний вплив екологічних факторів на обсяги світового виробництва. Так, за оцінками Міжнародного інституту соціально-трудова досліджень підвищення концентрації парникових газів у атмосфері призведе до скорочення обсягів світового виробництва і рівня сукупного попиту: у випадку дотримання традиційного сценарію розвитку рівень виробництва у 2030 р. буде на 2,4 %, а у 2050 р. – на 7,2 % нижче поточного (станом на 2012 р.) [5, 6]. Відповідно, руйнівні зміни в екологічних системах призводять до втрати робочих місць та доходів усіма суб'єктами економічних відносин.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи проведене дослідження теоретичних засад структуризації економіки, зауважимо про необхідність трансформації поглядів на це поняття та основні його характеристики. Розкриття змістовних аспектів структуризації економіки повинно відбуватися з позиції екологічної модернізації, тобто врахування поряд з економіко-соціальними й екологічних засад. Структура економіки є

індикатором її стійкості, стабільності, а також показником забезпечення національної економічної безпеки країни в цілому

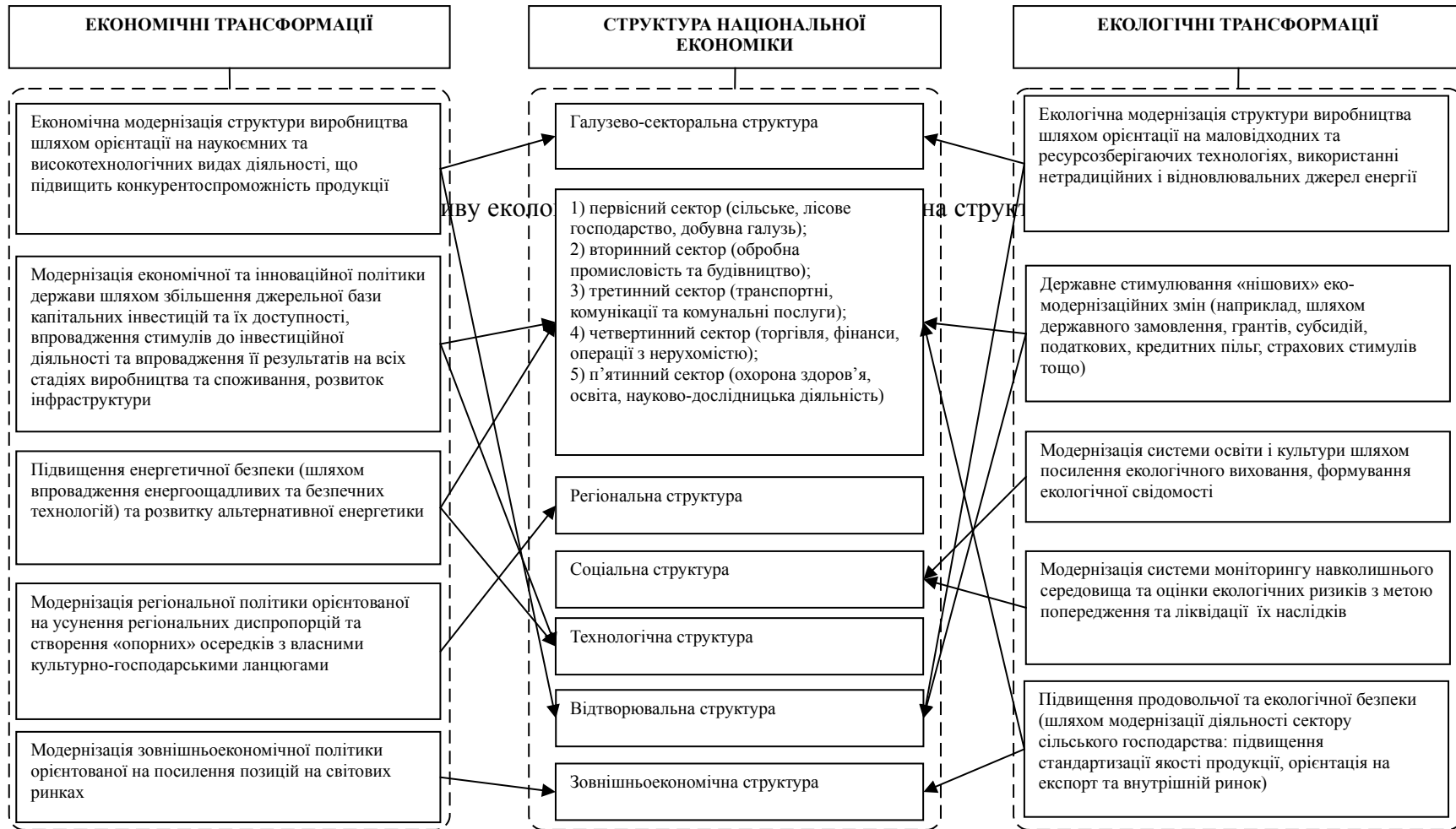

Рисунок 1 – Основні напрямки впливу еколого-економічних трансформацій на структуру національної економіки

Таким чином, ефективний розвиток країни залежить не лише від ресурсного забезпечення, якості зв'язків між суб'єктами економічних відносин, інституціонального середовища, рівня імплементації інновацій тощо, а й від виваженого співвідношення питомої ваги галузей народного господарства. В сучасних умовах господарювання, країни, які мають вузькоспеціалізовану національну економіку не можуть здійснювати рівну конкурентну боротьбу на світових товарних та фінансових ринках. В даних умовах, повинен синергетично функціонувати трикутник взаємодії держави, суб'єктів господарювання та населення, оскільки відокремлена діяльність кожного економічного агента призведе не тільки до часткового, але й до короткочасного ефекту. Так, цілі, які поставлені державними органами влади щодо досягненню реструктуризації економіки повинні бути підкріплені нормативно-правовими документами, які б стимулювали виконання суб'єктами господарювання та населенням визначених цільових орієнтирів. Безумовно, декларування державними органами влади перспективних цілей по, наприклад, усуненню регіональних диспропорцій за рахунок активізації в депресивних регіонах інноваційного виробництва, не призведе до очікуваного результату. Необхідності набуває інвестиційна підтримка даного регіону, як за рахунок прямих бюджетних дотацій, так і формування сприятливого інвестиційного клімату з подальшим створенням науково-технічних парків. Паралельно з цим і самі суб'єкти господарювання і трудові ресурси повинні мати бажання трансформуватись, а саме змінювати вид діяльності та професію. Отже, реструктуризації національної економіки повинна, безумовно, відбуватись з урахуванням економічних та екологічних трансформацій та включати взаємоузгоджену діяльність всіх економічних агентів.

SUMMARY

The article deals with the main changes in the structure of the national economy as a result of modern economic transformations, as well as environmental modernization. The basic characteristics of the theory of ecological modernization are revealed. The basic vectors of the influence of ecological-economic transformations on the structure of the national economy are determined.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Costanza R., Folke C. Ecological Economics and Sustainable Development. Paper prepared for the international Experts Meeting for the Operationalization of the Economics of Sustainability. Manila, Philippines. 1994. July 28-30.
2. Working towards sustainable development : opportunities for decent work and social inclusion in a green economy / International Labour Office. – Geneva: ILO, 2012. – 185 p.
3. Екологічна модернізація в системі природно-техногенної та екологічної безпеки / [М.А. Хвесик, А.В. Степаненко, Г.О. Обиход та ін.]; за наук. ред. д.е.н., проф., акад. НААН України М.А. Хвесика. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2016. – 455 с.
4. Карасва Н.В. Генезис екологічної парадигми сталого розвитку цивілізації : суїтність та етапи становлення [Електронний ресурс] / Н.В. Карасва, І.В. Сегеда // Проблеми сталого розвитку національної економіки. – Режим доступу: http://economy.kpi.ua/files/files/6_kpi_2010_7.pdf.
5. Красильников, О. Ю. Проблемы структурных преобразований в экономике / О. Ю. Красильников // Экономист, 2005. – №8. – С. 52-58.
6. Кудинова Г. Э. Экологическая модернизация: становление, современное состояние, перспективы / Г. Э. Кудинова, А. Г. Розенберг, Г. С. Розенберг // Самарская Лука: проблемы региональной и глобальной экологии. – 2013. – № 2, Т. 22. – С. 5-26.
7. Кулясов И. П. Экологическая модернизация: теоретические аспекты // Социология и социальная антропология. 2005. №3. с. 100-113.
8. Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток : наукова доповідь / [Шинкарук Л.В., Бевз І.А., Барановська І.В. та ін.] ; за ред. чл.-кор. НАН України Л.В. Шинкарук ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозів НАН України». – К., 2015. – 304 с.
9. Сухарев О.С. Экономическая методология и политика реструктуризации промышленности. М.: АНЗ, 2000. 180 с.
10. Шкарупа О.В. Екологічна модернізація соціально-економічних систем як передумова «зеленого» зростання економіки регіону // Сталій розвиток – XXI століття: управління, технології, моделі: Колективна монографія / за наук. ред. проф. Є.В. Хлобистова. Черкаси, 2015. С. 207-216.

Надійшла до редакції 7 вересня 2017 р.